

KELLER MÁRKUS

A családi ház a magyar lakáspolitikában a második világháború után: transzfer, átvétel, hibridizáció*

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a családi ház mint lakástípus milyen szerepet játszott a második világháború után – különösen az 1950-es és 1960-as években – Magyarországon és az NSZK lakáspolitikájában. Teszem ezt azért, mert a családi ház mint az építészeti diskurzusban meglehetősen vitatott lakásforma kiválóan alkalmas arra, hogy általa megvizsgáljuk: az állam milyen elvek mentén és milyen szándékokkal vett részt a második világháború után újra élesedő lakáskérdés megoldásában. Továbbá alkalmas annak felderítésére is, hogy a háború utáni években megerősödő új építészeti és értelmiségi elit milyen nemzetközi (főleg európai) mintákat vett át, alkalmazott Magyarországon a lakhatási válság megoldása érdekében, és hogyan igyekezett azokat a magyar viszonyokhoz adaptálni.

A véleményformáló elit tanulmányozását több tényező is indokolja. Egyrészt a rendelkezésre álló források szinte kizárólag az ő hangjukon szólnak. Másrészt, mivel a tárgyalt időszakban a magyarországi döntéshozatali mechanizmusok semmiképpen sem nevezhetők demokratikusnak, az ő meglátásaik határozták meg a központi szabályozást. Harmadrészt látni fogjuk, hogy azt a diszkurzív teret, amelyben a lakhatási problémák megvitatásra kerültek, kerülhettek, szintén az új építészeti elit uralta. Ebből következően az építészeti eliten kívül eső csoportok véleményét a lakhatásról, nem a diskurzusokból, hanem leginkább az általuk épített lakásokat tanulmányozva lehet megismerni. A korabeli népszámlálások adatait segítségül hívva a tanulmány második felében erre is kísérletet teszek.

A lakáskérdés 1945 után

A lakáskérdés azoknak a problémáknak a foglalatja, melyek a 19. század közepétől az iparosodás és az urbanizáció következtében a lakosság szegényebb részeinek megfelelő lakáshoz jutását akadályozták. Az így fellépő lakásínség megoldására (mely később nemcsak mennyiségi, hanem minőségi értelmezést is nyert, és nemcsak a társadalom alsóbb rétegeit érintette) az elmúlt két évszázadban különböző megoldásokat dolgoztak ki, melyek két fő típusba tartoznak. Az egyik a szocialista típus, mely a lakást az állam által biztosítandó infrastruktúra részének (azaz nem árúnak) tekintette, és a lakhatás átalakításával a társadalmat is át akarta alakítani. A másik a polgári típus, mely sokkal inkább az öntevékenységre és az egyéni takarékoságra, illetve annak segítésére alapozott a kérdés megoldásában, céljai

* A tanulmány elkészítését az OTKA K119671 sz. pályázatának támogatása tette lehetővé.

között pedig a fennálló társadalmi rend megerősítése és nem egy új társadalom kialakítása szerepelt.¹

A második világháborút követően a lakáskérdés újra egész Európában aktuális lett. A tömeges lakásépítés céljai és dilemmái is mindenütt hasonlóak voltak. Egyszerre kellett volna a gyorsaság és a minőség követelményének megfelelni, valamint a lakbéreket, de ezzel együtt az állami költségeket is alacsony szinten tartani. Szintén megoldhatatlannak tűnt annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a jó minőségű lakáshoz mindenki egyenlő esélyekkel vagy valamiféle általánosan elfogadott igazságosság figyelembevételével jusson-e hozzá. Vita tárgyát képezte az is, hogy a lakásproblémák megoldásához a lakástulajdon erősítése vagy a bérlakások építésének támogatása visz-e közelebb, illetve hogy az állam közvetlenül vagy közvetve avatkozzon-e bele a lakáspiac folyamataiba.² Ezek a dilemmák lényegében azóta is strukturálják az európai (és észak-amerikai) lakáspolitikát, és a rájuk adott, időben sokszor változó válaszok kijelölték az egyes európai országok, társadalmak útját.

A lakáspolitikai fontossá és állami feladattá válásával párhuzamosan az építészek és az építészet társadalmi presztízse ebben az időszakban ugrásszerűen megnőtt. 1945 után egyre kevésbé szorult magyarázatra az a tétel, hogy az építészet és az épületek által megváltoztatható a társadalom. Ennek következtében az építészek javaslatai és koncepciói az egyes társadalmi problémák megoldására különös hangsúlyt kaptak a korszakban.³ Kiválóan tükrözik ennek az igénynek az evolúcióját a különböző építészeti irányzatok kiáltványai, melyek a 20. század elejétől az egész társadalom megváltoztatásának igényével léptek fel.⁴

A lakáskérdéssel kapcsolatos problémákra az európai államok különbözőképpen válaszoltak.⁵ Nyugat-Németországban a különböző pártok véleménye lényegében megegyezett abban, hogy az öröklakások és a családi házak építése, birtoklása, illetve ezeknek a támogatása jelenti a végső megoldást. Ennek ellenére az állam az újjáépítés korai időszakában a bérlakások építésére fordította az erőforrásait, azok építését kedvezményes kölcsönökkel, adókedvezményekkel ösztönözve s ezzel kialakítva az államilag támogatott bérlakások piacát.⁶ Az emögött meghúzódó filozófia szerint az államilag szabályozott bérű és minőségű lakások a szabadpiac lakásainak árára mérséklő, minőségére pedig javító hatással vannak, így elkerülhető, hogy a lakáspiacon a lakáshiány miatt az árak az egekbe szökjenek. A bérlakások

¹ Häußermann, Hartmut – Siebel, Walter: *Soziologie des Wohnens*. München, 2000. 88–89.; Zimmermann, Clemens: *Von der Wohnungsfrage zur Wohnungspolitik. Die Reformbewegung in Deutschland 1845–1914*. Göttingen, 1991.; Frank, Harmut – Schubert, Dirk (Hrsg.): *Lesebuch zur Wohnungsfrage*. Köln, 1983.; Eberstadt, Rudolf: *Handbuch des Wohnungswesens und Wohnungsfrage*. Jena, 1917.; Wolf, Julius Dr.: *Die Wohnungsfrage als Gegenstand der Sozialpolitik*. Jena, 1896.; Engels, Friedrich: *Zur Wohnungsfrage*. In: Marx-Engels-Werke. Band 18. Berlin, 1989. 209–287.

² Schulz, Günter: *Wiederaufbau in Deutschland. Die Wohnungsbaupolitik in den Westzonen und der Bundesrepublik von 1945–1957*. Düsseldorf, 1994. 18.

³ A „társadalmi mérnök” jelenségről, illetve ennek 1945 előtti előzményeiről, az építész szerepek és karrierek kontinuitásáról lásd: Kuchenbuch, David: *Geordnete Gemeinschaft. Architekten als Sozialingenieure – Deutschland und Schweden im 20. Jahrhundert*. Bielefeld, 2010.; Diefendorf, Jeffry M.: *In the Wake of War. The Reconstruction of German Cities after World War II*. Oxford, 1993. 125.

⁴ Conrads, Ulrich (Hg.): *Programme und Manifeste zur Architektur des 20. Jahrhunderts*. Berlin, 1964.

⁵ A lakáskérdés természetesen nemcsak európai, hanem globális probléma, de a magyarországi jelenségek értelmezéséhez az európai kereteket elegendőnek tartom.

⁶ Häußermann–Siebel: *Soziologie des Wohnens*, 147.

építése mellett azonban az 1950-es évek közepétől a Német Szövetségi Köztársaságban, mint látni fogjuk, a lakástulajdon megszerzésének segítése, különösen annak családi házas formája az állami lakáspolitikai kiemelt céljává vált.

A (lakás)piac ilyesfajta állami befolyásolása Európa legtöbb államában elfogadottá vált és megtörtént. Különbség inkább csak az állami beavatkozás mértékében, illetve időtartamában volt: a kommunista diktatúrákban a bérlakás piac egészét államosították. A nyugat-európai demokráciákat összehasonlítva jól látszik, hogy Németországban és Angliában az újjáépítési szakasz végén (ezt az 1960-as évre teszi a szakirodalom) az állam (a nagy költségekre hivatkozva) fokozatosan kivonult a lakásépítésből: kedvezményes lakbérű ingatlanok építése és fenntartása helyett inkább az egyéneket támogatják ezután különböző segélyek formájában.⁷ A skandináv országok vagy például Ausztria pedig lényegében máig kitartottak az erős állami jelenlét politikája mellett.⁸

A vonatkozó külföldi szakirodalom alapján négy téma köré lehet rendezni az elmúlt százötven év diskurzusait a lakáskérdéssel kapcsolatban.⁹ Ezek az önszegélyezés, az egyéni takarékoskodás támogatása; a telekspekuláció hatása a lakásépítésre; a lakástulajdon mint a társadalom pacifikálásnak az eszköze; végül az állami-társadalmi szerepvállalás a lakásépítésben, a lakáspiacon. Ebben a tanulmányban a két utóbbit, ezek közül is hangsúlyosan a lakástulajdon és a társadalom szövetének megerősítésére irányuló állami törekvések összefüggéseit vizsgálom.

A családi ház mint építészeti probléma a 20. század első felében

Az eszményképek és a valóság közötti feszültség máig az egyik legfontosabb hajtóanyaga a lakásépítésről folyó diskurzusnak. Az építészek, szociológusok és a lakáshatással foglalkozó egyéb szakemberek által kidolgozott normák, ideálok és a végül megépülő lakások tulajdonságai közötti eltérések újra és újra frusztrációhoz vezetnek. Az utóbbi oka legfőképpen az, hogy nagyon nehéz egyezsége jutni a helyes, a jó lakhatás jellemzőiben. Különösen élessé vált ez a probléma a második világháború után, amikor a lakáshiányt tömeges lakásépítéssel igyekeztek felszámolni. A nagy számban azonos tervek alapján megépülő lakások kényszerűen hozták magukkal azt az igényt, hogy általános érvénnyel meghatározzák a lakhatás normáit. Ezek a normák a tudomány eszközeivel igyekeztek megtalálni a lakások nagy tömegek számára megfelelő elrendezését. Ennek fényében talán érthető, hogy komoly tételt bírt és egyben nemzetközi trendekbe illeszkedett a családi házról folyó diskurzus.

A modern építészet számára az emberek „vélt” és „valódi” igényei közötti feszültség egyik legjellegzetesebb példája a családi ház volt.¹¹ Ez egyben a „modern” és a „tradicionális” építészet közötti fogalmi háború egyik legfontosabb hadszínterének számított a második világháborút követő évtizedekben is. Némileg sarkítva az álláspontokat úgy fogalmazhatnánk, míg a

⁷ Harms, Hans: *Kommunaler Wohnungsbau in Großbritannien*. In: Schulz, Günter (Hg.): *Wohnungspolitik im Sozialstaat. Deutsche und europäische Lösungen 1918–1960*. Düsseldorf, 1993. 70–81.

⁸ Lugg, Klaus – Amann, Wolfgang (Hrsg.): *Der soziale Wohnungsbau in Europa. Österreich als Vorbild*. Wien, 2006.

⁹ Frank–Schubert (Hrsg.): *Lesebuch zur Wohnungsfrage*, 10–17.

¹¹ Csak jobb híján használom a modernista kifejezést. Egyetlen fogalmat, amely ennek a csoportnak a stílusát pontosan leírná, nem lehet találni. Építészetük alapelvei a Bauhaus, a CIAM és Le Corbusier, illetve az 1920–1930-as évek skandináv építészetéből származtak. Az egyes elemek súlya azonban építészről építészre változott.

tradicionális építészet hívei a családi házat tekintették a „lakozás” természetes formájának,¹² addig a modern építészet számára a családi ház csak a félreismert igények és lehetőségek eredménye és következménye volt. Számukra a társasház jelentette az ideális lakásformát.

Az utóbbi álláspont képviselői egyrészt úgy látták, hogy az előregyártás nyújtotta gazdasági előnyök itt érvényesülhetnek a legjobban, másrészt az építési terület jobb kihasználása, a városok „szétterülésének” megakadályozása érdekében is a családi ház ellen foglaltak állást. A családi házakkal kapcsolatos aggodalmakat táplálta az is, hogy itt érvényesülhetett legjobban a laikus építtető ízlése, ami érvelésük szerint csökkenti a jó lakások felépülésének esélyeit. Továbbá a családi házakat a közösségi életforma akadályának is tekintették.¹³ A családi ház a korabeli modern építészetben csak mint a sokgyerekes családok lakástípusa jelent meg, de ekkor is inkább sorház formájában, mivel ezek egyszerre nagyszámban felépíthetők, gazdaságosak, és tervezésük központilag szabályozható.¹⁴

Ezek az általános európai törésvonalak Magyarországon fokozottan jelentek meg. Mielőtt azonban a családi házzal kapcsolatos nyugat-európai viták magyarországi recepcióját vizsgálánk, érdemes egy pillantást vetni arra a háború utáni diszkurzív térre, amelyben a családi ház mint lakhatási forma megtárgyalásra kerülhetett. Így választ kapunk arra a kérdésre is, miért volt kiemelten fontos a háború utáni Magyarországon, hogy mit gondolt a családi házról a korabeli nemzetközi modern építészeti kánon.

A transzfer csatornái: építések, pozíciók, folyóiratok

A második világháború vége komoly változást hozott a magyar építészetben. A vezető tervezők, az építészet oktatásában és annak állami irányításában részt vevők személye, így a megépült épületek stílusa is különbözött az előző időszakétól. Az 1945 után született épületek modernista stílusának ugyan voltak hazai előzményei, sőt divatja is (!) a világháború előtt, és az építészeti kulcspozíciókat betöltő személyek között akadtak, akik a folyamatosságot képviselték, de a modern építészet korábban sohasem vált oly dominánssá, mint 1945 után. Nem kétséges, hogy az építészet új irányítóinak, az új épületek tervezőinek zöme a Horthy-korban is népszerű építész volt, de megbízásaik többségét akkor nem az állami, hanem a privát szférából nyerték.¹⁵ A háborút közvetlenül követő újjáépítés során az állam mint az egyetlen komoly beruházó a legfontosabb, reprezentatív megbízásokat ezeknek a baloldali (pártkötődésüket tekintve szociáldemokrata vagy kommunista) építéseknek adta.

Ezeknek az építéseknek a többsége már a háború előtt a modernista, a Bauhaus elveit követő építészet híve és a modern építészeti mozgalom aktív tagja volt, így nem okozott meglepetést, hogy a második világháború után kiépülő új magyar állam középületeinek stílusa is jórészt ez lett, amire példa a MÉMOSZ-székház. A kialakuló kommunista dominanciához való alkalmazkodást a pozícióba került építések számára megkönnyítette az 1945 utáni

¹² Martin Heidegger: *Bauen, Wohnen, Denken*. In: Mensch und Raum. Das Darmstädter Gespräch, 1991 [1951] Braunschweig, 1991. [1951.] 88–102. (Magyarul Martin Heidegger: *Építés, Lak/oz/ás, Gondolkodás*. In: Utóirat. Magyar Építőművészet melléklete, 2003. Ford. Schneller István.)

¹³ Flagge, Ingeborg: *Zwischen Leitbild und Wirklichkeit. Über Architekturideen und Wohnräume, über Zumutungen und Banalitäten im Wohnungsbau nach 1945*. In: Flagge, Ingeborg (Hg.): *Geschichte des Wohnens* Bd. 5. Stuttgart, 1995. 829., 831; Selg, Karl: *Einfamilienhauser*. In: *Handbuch moderner Architektur*. Berlin, 1957. 225–243.

¹⁴ May, Ernst: *Wohnungsbau*. In: *Handbuch moderner Architektur*, 142–143.

¹⁵ Preisich Gábor: *Építészeti, városépítészeti pályafutásom története*. Lapis Angularis VII. Budapest, 2009. Preisich a modernistáknak az 1945 előtti állami megrendelésekből való kiszorulásának okát egyértelműen azok zsidó származásában látta.

Magyarország problémáiról és azok megoldásáról vallott elvek közössége. A modern építészetnek (a szólamok szintjén) mindenféle hagyománnyal való radikális szakítása, az építészetben keresztül egy új társadalom megteremtésének szándéka, az emberek gondolkodásának egy szűk (építészeti) elit általi formálására való törekvés alapvetően egybecsengett a kommunista párt által hirdetett elvekkel. A demokratikus elvek figyelembe nem vétele, az állami hatalom kiterjesztése ebben az olvasatban szükséges volt a problémák hatékony megoldásához.¹⁶ A kitelepítések, koncepciós perek, politikailag motivált letartóztatások és gyilkosságok miatti aggodalmak pedig a legtöbb esetben elfojtásra kerültek.¹⁷

Ennek az eszmei rokonságnak köszönhetően a magyarországi építészeti hivatalos szakmai irányítását már a háborút közvetlenül követő években is jórészt a modern építészeti mozgalom tagjai végezték. Nemcsak az építészettel kapcsolatos főbb állami pozíciókat töltötték be a modern építészet hívei (a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, az Országos Építügyi Kormánybiztosság, Építéstudományi Központ, az Állami Építéstudományi és Tervező Intézet, illetve a Magyar Tudományos Akadémia vezető és a Műszaki Egyetem professzori állásaiban nagyrészt ők voltak megtalálhatók), hanem a korszakban megjelenő építészeti folyóiratokat is kivétel nélkül ők irányították. A *Tér és Forma* (1928–1948) a modern építészet híveinek lapja volt már a világháború előtt is, s az ennek szerkesztőségéből kivált, kommunista elkötelezettségű Major Máté, Kozma Lajos, Perényi Imre és a hozzájuk csatlakozó Zentai Béla irányították az *Új Építészet* (1946–1949) című folyóiratot. Az ennek megszűnése után létrehozott *Építés–Építészet* (1949–1951) felelős szerkesztője újra Major Máté volt, aki aztán az 1951-ben induló Magyar Építőművészet egyik fontos irányítója is lett.

Természetesen a modern építészet magyarországi hívei sem alkottak teljesen egységes csoportot. 1947–1948-ra a már korábban is meglévő politikai és a részben ezzel összefüggő szakmai különbségek vezettek oda, hogy a szociáldemokrata irányultságú Fischer József és Granasztói Pál által vezetett Fővárosi Közmunkák Tanácsát elhagyták a kommunista elkötelezettségű építészek. Az Építéstudományi Kormánybiztosság és a Fővárosi Közmunkák Tanácsának megszüntetése után az általuk létrehozott Építéstudományi Központ lett az építészet legfontosabb szerve, belőle nőttek, váltak ki később az állami építőipari vállalatok.

Mivel tehát a kor véleményformáló építészeinek meghatározó része a háborút megelőzően szerves tagja volt a modern építészeti mozgalomnak, és a háború után monopolizálni volt képes az építészeti szakma legfontosabb pozícióit és fórumait, a modern építészet elvei „sérülésmentesen” jelenhettek meg a lakhatásról szóló diskurzusban, ráadásul úgy, hogy közvetlenül a háború után nem is igazán kellett versenyezniük a helyes lakhatás más értelmezéseivel.

A családi ház mint lakhatási forma Magyarországon

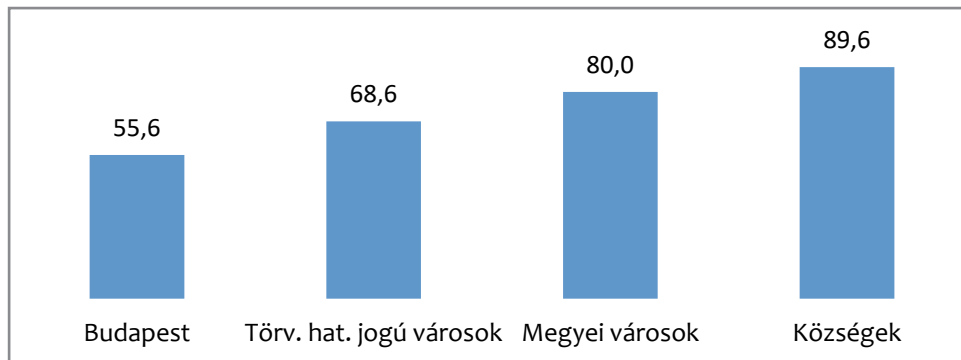
A Központi Statisztikai Hivatal 1869-től kezdve tízévente tartott országos népszámlálásokat Magyarországon, melyek magukban foglalták a lakások és lakáskörülmények számbavételét is. A második világháború után először 1949-ben rendeztek népszámlálást, melynek egyik fontos célja a háború okozta károk és a jelentős méretet öltött népmozgások felmérése volt. Ezen népszámlálás lakásügyi adatait felhasználva vázolom fel azokat a lakáskörülményeket, melyekkel szemben az építészeti elit a saját koncepcióját megfogalmazta, és azt a lakáshelyzetet, melyben ez az elit, az állam eszközeit és erőforrásait használva, cselekedni kényszerült.

¹⁶ Saád József: *Építészeti újjáépítés szolgáltatásban*. Medvetánc, 5. évf. (1985) 2-3. sz. 237–261.

¹⁷ Preisich Gábor: *Az ötvenes évek építészetéről*. Magyar Építőművészet, 33. évf. (1984) 3. sz. 9–11.

1949-ben a népszámlálás tanúsága szerint 2 484 934 lakásban 9 204 799-en laktak Magyarországon. Az emberek több mint 97%-a lakásban élt, s a háború vége után négy évvel már csak a népesség 0,3%-a lakott „épületnek nem tekinthető építményben”, a maradék pedig ipari, mezőgazdasági, kulturális épületek felügyeletét, őrzését végezte a népszámlálás idején.¹⁸

A meghatározó lakásforma a családi ház volt: a lakóházak 84,6%-a tartozott ebbe az egy-lakásos kategóriába. A családi házak arányát településtípusonként vizsgálva egyértelmű, hogy nemcsak a falvak, hanem a városok, sőt a főváros képét is ez a lakásforma határozta meg (1. ábra). A jelenség még szembetűnőbb, ha figyelembe vesszük, hogy a három lakásnál többel rendelkező lakóházak a teljes lakóházállománynak csak 3,1%-át tették ki.¹⁹

1. ábra

AZ EGY LAKÁSSAL RENDELKEZŐ LAKÓHÁZAK (CSALÁDI HÁZAK) ARÁNYA
TELEPÜLÉSTÍPUSONKÉNT MAGYARORSZÁGON 1949-BEN (%)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal: 1949. évi népszámlálás 4.

Épület- és lakásstatistikai eredmények. Budapest, 1950. 31., 14. táblázat

Hasonló eredményre jutunk, ha az emeletek száma felől közeledünk a vizsgált lakásformához (mivel külön családi házas kategóriát nem használtak a népszámlálásban), hiszen a lakóházak 98,3%-a 1949-ben földszintes volt. A településtípusonkénti bontás ebben az esetben is megvilágosító: még a szűken vett Budapesten (a I–XIV. kerületben) is 57,1% a földszintes lakóházak aránya, a többi magyarországi városban pedig 95% felett van az arányuk.²⁰ A tradicionális lakásformák (és a falu) túlsúlyát jelzi a hagyományos technikájú lakásépítés szívós túlélése: a lakóházak majdnem 70%-a vályog vagy sár falazattal rendelkezett 1949-ben. Igaz, komoly különbségek mutatkoztak a falvak és a városok, illetve az Alföld és a Duna-túl között, az utóbbiak javára.²¹

A kiindulási helyzet tehát egyértelműen a családi háznak mint lakástípusnak erős elterjedtségét mutatta a városokban is, amit tovább erősített a hagyományos építési technika

¹⁸ Központi Statisztikai Hivatal: 1949. évi népszámlálás 4. Épület- és lakásstatistikai eredmények. Budapest, 1950. 9–10.

¹⁹ Központi Statisztikai Hivatal: 1949. évi népszámlálás 4. Épület- és lakásstatistikai eredmények, 31. 14–15. táblázat

²⁰ Központi Statisztikai Hivatal 1949. évi népszámlálás 4. Épület- és lakásstatistikai eredmények, 14., 29. 7. táblázat

²¹ Központi Statisztikai Hivatal 1949. évi népszámlálás 4. Épület- és lakásstatistikai eredmények, 16., 29.

elterjedtsége, ami lényegében csak ennek a lakástípusnak a megépítését tette lehetővé. Erre a helyzetre erősített rá a közvetlenül a háború után meginduló földosztás is. Az 1945 utáni földosztás során ugyanis Magyarországon nemcsak termőföldet, hanem a rászorulóknak – azoknak, akiknek nem volt ingatlan a birtokában – házhelyet is osztottak.²² Ez a családi házak iránt korábban is meglévő igényt megsokszorozta, lehetőséget adva a régi, gyakran elfojtott vágyak kielégítésére.

Ez is közrejátszott abban, hogy a magyarországi hivatalos modernista építészeti elit a családi ház iránti felfokozott vágyat „pszichózisnak”, azaz a valóságtól való elszakadásnak tartotta. Meglátásuk szerint a már tárgyalt problémák miatt a családi ház nem adhatott valódi és elégséges választ a korabeli lakásproblémákra, és nem is felelt meg a felépíteni kívánt új társadalom támasztotta igényeknek. E csoport tagjai cikkekkel, előadásokkal, kiállításokkal tervezték ráébreszteni az embereket „valódi érdekeikre”, azaz a társasházak előnyben részesítésére.²³

Tovább élezte az ideálok és a valóság közötti feszültséget az állami lakásépítés elégtelensége. A közvetlenül a háború után készült becslések és az 1958-as számítások is több százezerre tették a hiányzó lakások számát.²⁴ Ehhez képest 1945 és 1949 között 20 782 lakás épült (ez az 1949-es teljes lakásállomány 4,1%-a).²⁵ Ráadásul ezeknek a nagy része nem állami, hanem magánérvő beruházásban készült el. 1949-ben 5115 állami építésű új lakásra 8136 magánépítésű lakás jutott, 1950-ben pedig 5781-re 18 888.²⁶ Ez azt is jelentette, hogy az új lakások többsége is az új építészeti diskurzusban elvetett családi ház formájában épült meg.

A háború utáni lakáshiányra választ kereső modern építészeti diskurzus tehát éppen azt a családi házas lakásformát vetette el, mely a lakosság körében a legnépszerűbb volt, és a gyakorlatban is dominálta a magyarországi lakásállományt. Ennek fényében különösen izgalmas, hogyan jelenik meg ez a megosztó, a modern építészet perspektívájából negatív lakásforma a korabeli lakástulajdon megszerzését támogató rendszerben az NSZK-ban. A magyar–német összehasonlítás lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy egy Nyugat-Európában már jóval a háború előtt megfogalmazott ítélet (a családi ház nem lehet a modern lakhatás alapja) hogyan módosul a transzfer, az átvétel során, hogyan alakul a családi ház kérdésének állami kezelése a kibocsátó és a befogadó országban.

²² 1945. évi VI. tc. 22. § és 37. §

²³ Major Máté: *Egy családiház-telep tanulságai*. Tér és Forma, 18. évf. (1946) 1–3. sz. 26–28.; Granasztói Pál: *Két esztendő városrendezése*. Tér és Forma, 19. évf. (1947) 2. sz. 27–32.

²⁴ Major Máté szerint 1947-ben 50 000 lakás hiányzott Budapesten ahhoz, hogy újra az 1941-es körülmények között élhessen Budapest lakossága. A konkrét lakáshiányhoz Major azonban még hozzá-számolta azokat a lakásokat, melyek nem feleltek meg a korszerűség követelményeinek. Ezt a módszert követve 1947-ben szerinte összesen 200 000 lakásra lett volna szükség a minőségi és mennyiségi lakáshiány orvoslásához. (Major Máté: *A lakásépítkezés kérdéséhez*. Tér és Forma, 18. évf. (1946) 4–6. sz. 60–62.) Az általam ismert első, immár az 1949-es népszámlálás adataira támaszkodó számítás 1958-ban készült el, és 310–470 000 hiányzó lakással számolt az egész országban. Ennek a számításnak az alapjául a meglévő lakáshelyzet, a demográfiai változások, a lakások pótlási igénye és a „társadalmi és gazdasági fejlődés követelményei” szolgáltak. Forgács Péter – Cseh-Szombathy László – Sándor: *A lakáskérdés*. Budapest, 1958. 21–22.

²⁵ Központi Statisztikai Hivatal: *1949. évi népszámlálás 4. Épület- és lakástatistikai eredmények*. Budapest, 1950. 12.

²⁶ *Statisztikai Évkönyv 1958*. Budapest, 1960. 345.; *Statisztikai Évkönyv 1959*. Budapest, 1960. 345.

A családi ház a lakáspolitikában – Jutalom vagy a társadalmi stabilitás megteremtése?

„Die Förderung des Wohnungsbaues hat das Ziel, die Wohnungsnot, namentlich auch der Wohnungssuchenden mit geringen Einkommen, zu beseitigen und zugleich weite Kreise des Volkes durch Bildung von Einzeleigentum besonders in der Form von Familienheimen, mit dem Grund und Boden zu verbinden. Sparwille und Tatkraft alle Schichten des Volkes sollen hierzu angeregt werden.”²⁷

„Ezt a támogatást azoknak a dolgozóknak biztosítja a minisztertanács, akik vállalják, hogy takarékos gazdálkodással maguk is hozzájárulnak saját otthonuk felépítéséhez. Ezzel az intézkedéssel a minisztertanács a lakástermelés emelése mellett a dolgozók takarékosági hajlamát is kívánja fejleszteni. Emellett bizonyosságot tesz arról, hogy a szocializmust építő Magyar Népköztársaság előmozdítja a személyi tulajdon szerzését, a dolgozók életének szebbé, kényelmesebbé tétele, életszínvonalának emelése érdekében.”²⁸

A magánérős építkezésekkel kapcsolatos törvények, rendeletek deklarált célja a háború utáni Németországban és Magyarországon (ahogy ezt a két fenti idézet is bizonyítja) részben közös. A lakáshelyzet javítása, az egyéni takarékoskodás és hozzájárulás előmozdítása mindkét esetben fontos szempont. Sokkal jellemzőbbek azonban ebben az esetben a különbségek.

Az egyik fontos különbség a támogatandó célcsoportok kijelölésében fedezhető fel. A magyar állam a „dolgozókat” célozza meg a kedvezményes hiteleivel, a nyugat-német kormányzat az alacsony jövedelműek mellett (*Wohnungssuchende mit geringen Einkommen*) a „nép minden rétegét” (*alle Schichten des Volkes*) be akarta vonni a támogatottak körébe. Ez a német lakásépítési törvény kezdő paragrafusában megfogalmazott cél a törvény későbbi részeiben és a végrehajtást szabályozó rendelkezésekben alaposabb kifejtésre került. Ezeket a rendeleteket vizsgálva jól látszik, hogy a támogatandók körét a jövedelem segítségével határolták le, és ezeket a jövedelmi határokat úgy húzták meg, hogy abba a középrétegek (különösen annak családosa, gyermekeket nevelő tagjai) is beleférjenek.²⁹

A magyarországi rendeletek vizsgálata nagyon más képet eredményez. Már maga a „dolgozók” szóhasználat is jelzi, hogy az állami programokba nem minden fontos társadalmi réteget kívántak bevonni. A célcsoport meghatározásának technikája is más. Az idézett és az azt követő rendeletekből kiviláglik, hogy a jövedelem helyett a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely, illetve a lakóhely lesz meghatározó. A városi munkások és értelmiségiek támogatását egyértelmű prioritásként jelölik meg a rendeletek szövegei.

Ezzel párhuzamosan a házépítési kölcsönrel kapcsolatosan jól érzékelhető a mezőgazdasági dolgozók diszkriminálása, hiszen a parasztok, lehetnek akár termelőszövetkezeti tagok,

²⁷ Az idézet fordítása: „A lakásépítés támogatásának célja az alacsony jövedelmű rétegek lakásínségének megszüntetése és ezzel párhuzamosan, a magántulajdon létesítésének elősegítésével a nép széles köreinek földhöz kötése, stabilizálása – különösen családi házak (Familienheim) révén. Ennek eléréséhez szükséges a nép minden rétegének tetterejét felébreszteni és takarékoskodásra való hajlamát ösztönözni.” *Zweites Wohnungsbaugesetz* (Wohnungsbau und Familienheingesetz) 27. 07. 1956. §1.

²⁸ 2012/1950. (VI. 10.) MT határozat a dolgozók szövetkezeti-társasház és családi ház építkezéseinek támogatásáról

²⁹ *Erstes Wohnbaugesetz* 29.04.1950 §1., *Verordnung über wohnungswirtschaftlichen Berechnungen nach dem Zweiten Wohnungsbaugesetz*, 17.10. 1957.

akár magángazdálkodók, csak kivételes esetben kaphatták meg ezt az állami kedvezményt.³⁰ A helyi tanács támogatása esetén is csak akkor kerülhetett erre sor, ha minden beszolgáltatási kötelezettségüknek eleget tettek. A kölcsön feltételei is mások voltak a parasztok számára: szemben az általános 75%-kal, ők csak az építkezés költségvetésének maximálisan 50%-ára kaphattak segítséget.³¹ Ez a lakástámogatásokkal kapcsolatos rendeletekből kiolvasható diszkrimináció a gyakorlatot is befolyásolta, olyannyira, hogy még a korabeli statisztikákban is tükröződik. A rendelkezésre álló adatok szerint a munkások nemcsak könnyebben, hanem átlagosan 6–7%-kal magasabb összegű kölcsönt kaptak, mint a társadalom más rétegei.³²

A foglalkozáshoz kötődő egyéni lakásépítési támogatásának különleges változata volt a szénbányászok, illetve az építőipari dolgozók sajátház-építési akciója, melyekre két alkalommal, 1952-ben és 1957-ben került sor. Ezekben az akciókban a korabeli gyakorlatnál lényegesen jobban jobb kondíciókkal és gyorsabban juthattak lakáshoz a bányák és az építőipar dolgozói.³³ Nem volt ez másként a Német Szövetségi Köztársaságban sem. Igaz, ott az ideológiai okok helyett gazdasági érvek álltak az intézkedések mögött.

Úgy tűnik tehát, hogy a takarékosagra buzdítás és a magánérő mozgósításán túlmutató szándékok nagyon különbözők voltak a két ország esetében. Németországban a családi ház és általában a saját lakástulajdon megszerzésének támogatásával a társadalmi kohézió újratemtése volt a cél (*„weite Kreise des Volkes [...] mit dem Grund und Boden zu verbinden”*); ennek megfelelően szélesen vonták meg a támogatott csoportok határait, és kifejezetten előnyben részesítették a nem városi övezetekben való lakásépítést. A magyar esetben a családi ház építésének támogatása egyfajta jutalomként működött, s szándéka a rendszer legfőbb támogatóinak megerősítése volt, vagyis a munkások és értelmiségiek, illetve a városias területek voltak kitüntetett célpontjai. Így történhetett az, hogy éppen azok a területek és társadalmi csoportok (a falusias környezetben élő parasztság) nem vagy csak rosszabb feltételekkel kaphattak támogatást, ahol a legnagyobb volt a lakásínség, és az állami lakásépítés olcsó bérlakásai egyáltalán nem voltak elérhetők.

A korabeli magyarországi diskurzusban a jutalmazás mellett megjelenik azonban egy másik, az állami erőforrások megtakarításának szempontja is. Mivel az állami kedvezményes kölcsönt csak megfelelő önrész mellett lehetett igénybe venni, a családi házak felépítése szükségszerűen az egyéni megtakarítások felhasználásával járt együtt. Ez kétszeresen is pozitív kicsengéssel jelent meg a korabeli gazdasági közbeszédben. Egyrészt az állami támogatás mellett is komoly magánérőt igénylő (1955 és 1959 között a kifizetett állami támogatás átlagos mértéke 50%-ról 40%-ra süllyedt³⁴) lakásépítés és tulajdonszerzés hatalmas terheket vett le az állam válláról, hiszen így kis befektetéssel sikerült a kínzó lakásínséget enyhíteni. Másrészt a lakásépítés lekötötte a lakossági megtakarításokat és vásárlóerőt, így az állami

³⁰ 1/1954. (II. 28.) VKGM rendelet a magánérőből történő lakóházépítés, bővítés és helyreállítás előmozdításáról, illetve 2/1956 (VIII. 2.) PM –VGKM együttes rendelet.

³¹ 1/1954. (II. 28.) VKGM rendelet a magánérőből történő lakóházépítés, bővítés és helyreállítás előmozdításáról, 35. §

³² Kacsényák Ferenc: *A lakásépítés finanszírozásának módszerei és egyes közgazdasági problémái*. Budapest, 1961. 44.

³³ 63/1952 (VIII. 2.) MT rendelet; 1015/1957. (I. 27.) Korm. határozat a szénbányászok sajátház-építési akciójáról; 1096/1957 (XII. 31.) Korm. határozat a szénbányászok sajátház-építési akciójáról; 1015/1957. (I. 27.) Korm. határozat módosításáról, 37/1957. É. M. sz. utasítás.

³⁴ Kacsényák: *A lakásépítés finanszírozásának módszerei és egyes közgazdasági problémái*, 44., 40–42.

erőforrásokat a fogyasztási cikkek gyártása helyett az ipari beruházásokra fordíthatták.³⁵ Ez a hozzáállás éppen az ellentéte a németországi felfogásnak, ahol a lakásépítésben az ipar, a gazdaság ösztönzésének eszközét látták.

A háború utáni lakáspolitikai következményei

A lakástulajdon megszerzésének, a családi házak építésének támogatásában kimutatható különbségek alapvetően befolyásolták a két ország lakhatásának átalakulását. Egyrészt míg Németországban a családi ház és az ingatlantulajdon egyértelműen a jómód és a felfelé mobilitás jele lett, addig Magyarországon ez az összefüggés nem volt ilyen egyértelmű. Láthattuk, hogy nem csak a gazdagok vagy az állami támogatás kedvezményezettjei építettek családi házat. Éppen ellenkezőleg, egyéb lehetőség híján a magánérvő családi ház-építés vidéken sok esetben egyfajta kényszer volt. Valahol lakni kellett. Természetesen jelenthetett bizonyos értelemben beérkezettséget, megállapodottságot, de minden esetben hatalmas lemondással és önkizsákmányolással járt együtt.³⁶ Ebből következően a megépült lakások minősége is nagyon különböző volt, mivel az ilyen módon és körülmények között létrejött házak hiába voltak új építésűek, gyakran nélkülözték az elemi komfortot, vagy éppen rossz minőségű anyagokból készültek. A statisztikai adatokból az is kiolvasható, hogy a háború utáni tizenöt évben a teljesen magánérvőből épült lakások száma több mint háromszorosa volt az állami támogatással felépített családi házak számának. Azaz ezek a gyengébb minőségű, lazább állami kontroll mellett épülő családi házak alapvetően meghatározták az újonnan épült lakások állományát.³⁷

A hivatalos családi ház ellenesség további következménye a falu és a lakhatásról való állami gondolkodás közötti kapcsolat megszakadása volt. A falu és lakói, azok lakhatási problémái saját bevallásuk szerint is idegenek voltak a háború utáni építészeti elit számára. Major Máté ezt így fogalmazta meg a Tér és Forma hasábjain még 1944-ben: „Mi itt – budapesti építészek eléggé egyoldalúan – csak a magunk bajaival foglalkozunk, a mi városunk, a magunk bérlakásaink szörnyű állapotával, az e lakásokban lakók kietlen szociális viszonyaival, s megfelelkezünk a »jó vidékről«, holott, amint ott alig éldégél egy-két tervező építész, ugyanígy alig akad építész szociológus is, aki ezeket a bajokat tudományosan feltárja és a változás érdekében széles körben tudatosítsa.”³⁸

Összefüggésben állt ezzel, hogy a falu modernizációja jegyében a második világháború után készült típustervek a falusi viszonyok, habitusok felületes ismeretéről tanúskodtak.³⁹ Ennek is köszönhető, hogy az államilag ajánlott és ingyenesen rendelkezésre bocsátott

³⁵ Kacsenyák: *A lakásépítés finanszírozásának módszerei és egyes közgazdasági problémái*, 8.

³⁶ Kemény István: *A magyar munkásosztály rétegződése*. Szociológia, 1. évf. (1972) 1. sz. 36–47.

³⁷ *Statisztikai Évkönyv 1958*. Budapest, 1960. 345.; *Statisztikai Évkönyv 1959*. Budapest, 1960. 345.

³⁸ Major Máté: *Vidéki lakásproblémák*. Tér és Forma, 16. évf. (1944) 8. sz. 129.

³⁹ Gádoros Lajos – Kismarty-Lechner Jenő – Perényi Imre: *A családi lakóház*. Budapest, 1948.; Borbíró Virgil: *Régi falu – új falu*. Új Építészet, 2. évf. (1947) 2. sz. 138–140.; Kaesz Gyula: *A korszerű parasztbútorról*. Új Építészet, 2. évf. (1947) 2. sz. 159–161.; Kozma Lajos: *Falu-Város lakásépítési kiállítás*. Új Építészet, 2. évf. (1947) 2. sz. 142.; Hegedüs Béla: *A telepes ház*. Új Építészet, 1. évf. (1946) 1. sz. 10.; Perényi Imre: *A kolhozok építészete*. Új Építészet, 2. évf. (1947) 2. sz. 162–163.; Major Máté: *A francia falusi lakásépítési normák*. Új Építészet, 2. évf. (1947) 2. sz. 164.; Benkhard Ágost: *Parasztház vagy „házfalu”*. Új Építészet, 2. évf. (1947) 2. sz. 165–166.; Schömer Ervin: *Móricz Zsigmond falva*. Új Építészet, 2. évf. (1947) 2. sz. 154.; Kiss Tibor: *Falusi lakóházak*. Budapest, 1948.

típusterveket a falusi lakosság alig használta fel családi házainak építésekor.⁴⁰ Hiába voltak ezek jó építészek által kidolgozott és mai szemmel is vállalható tervek, nem nyerték el a falusi lakosság tetszését. Nem nyerték el, mert nem feleltek meg a falusi élet gyakorlati követelményeinek, és nem tudtak kapcsolódni a falu változó társadalmának esztétikai igényeihez sem.⁴¹

A magyarországi építészeti elit, mely a háború előtt és közvetlenül a háború után a nyugat-európai építészeti-lakhatási diskurzus résztvevője és alakítója volt, érzékelte a lakáskérdés feszítő jellegét, és a nyugati mintákat követve megpróbálta a magyarországi lakhatást modernizálni. Ez a modernizáló törekvés azonban ütközött a vidéki lakhatási hagyományokkal és lakáshasználati módokkal. Az, hogy az állami lakáspolitiká az ötvenes években elengedte a vidék kezét, és csak erős korlátokkal terjesztette ki a családi házhoz való jutás programját a falvakra és a parasztságra, egyéb ideológiai tényezők mellett ennek a kommunikációs és értékrendi szakadéknak is köszönhető.

A családi ház építéséhez való viszony különbözősége az urbanizációra is hatott. Nyugat-Németországban a családi házak építésének támogatása és ennek a támogatásnak a kiterjesztése a szuburbanizáció felgyorsulását okozta. A tehetősebb városi polgárok kiköltöztek a városokat körülölelő zöldövezetekbe. Magyarországon az 1950–1960-as években szintén megnőtt az agglomeráció népessége, de nem a városból kiköltözők okozták a növekményt, hanem a vidékről a városhoz közel költöző munkát keresők. Ők építenek ezekben a falvakban rossz minőségű családi házakat.⁴² Ilyesfajta különbségeket a szocialista és a kapitalista országok között hagyományosan két modell magyaráz. Az *ecological* modell a klasszikus modernitáselmélet hagyományait követve az iparosodásban látja meg az urbanizáció fő hajtóerejét, ezért szerinte a különbségeket is az iparosodás különböző fokozatai határozzák meg. Ez azt is jelenti, hogy felfogásuk szerint az urbanizáció alakulásának regionális különbségei pusztán temporálisak. A történeti modell magyarázatában a termelési mód és a politikai-társadalmi szerveződés határozza meg az iparosodást és így az urbanizációt is. Ennek megfelelően nemcsak időbeli, hanem minőségi különbségek is vannak a szocialista és kapitalista urbanizáció között.⁴³ Ha ezen a nyomon haladunk tovább, akkor a transzfer fogalma segíthet abban, hogy következtetéseinket pontosítsuk.⁴⁴

A transzferek vizsgálata figyelmeztet arra, hogy bizonyos modernizációs tendenciák, kihívások mindig egy adott kulturális kontextusban, azaz hagyományok között képesek hatáskukat kifejteni, kialakulni, és ennek megfelelően különböznek egymástól. Továbbá demonstrálja ez a kutatási irány, hogy ezeknek a hatásoknak, tendenciáknak megvalósulása erősen

⁴⁰ Dr. László Pál – Dr. Udvarhelyi Gyula – Dr. Wolf Miklós: *Lakásépítés állami támogatással. Budapest, 1959.* 27–29.; Tóth Zoltán: *Melyik ház a „kockaház”? Mit mond a művelt középosztály egy munkásháztípusról?* Korall, 12. évf. (2011) 5–44.

⁴¹ Erre a következtetésre jut Tamáska Máté is egy speciális településtípust, a telepes falvakat vizsgálva. Vö. Tamáska Máté: *Falvak az uradalmak helyén. A megszűnt nagybirtok telepésközségeinek építészete 1945 után.* Budapest, 2013.

⁴² Konrád György – Szelényi Iván: *A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai.* Valóság, 13. évf. (1971) 12. sz. 19–36.

⁴³ Csanády Gábor – Csizmady Adrienne: *Szuburbanizáció és társadalom.* Tér és Társadalom, 16. évf. (2002) 3. sz. 27–55.

⁴⁴ Cohen, Debora – O'Connor, Maura (eds): *Comparison and History. Europe in cross-national Perspective.* London, 2005. IX–XXIV.; Ther, Philipp: *Deutsche Geschichte als transnationale Geschichte: Überlegungen zu einer Histoire Croisée Deutschland und Ostmitteleuropas.* Comparativ, 13. (2003) Heft 4. 155–180.; Espagne, Michael: *A francia-német kulturális transzferek.* Aetas, 19. évf. (2004) 3-4. sz. 254–282.

függ az éppen aktuális társadalmi elit tudásától, szellemi horizontjától. Figyelmeztet emellett arra is, hogy egy adott társadalom modernizációja sohasem magában következik be, hanem kölcsönhatásban áll más társadalmak, régiók modernizációjával.

Milyen következményekkel jár, ha ezen a szemüvegen keresztül szemléljük az eredményeinket? Egyrészt megerősít abban, hogy a két ország urbanizációjában és a családi ház mint lakásforma kezelésében talált különbség nem magyarázható pusztán a megkésettiséggel. Másrészt a hagyomány fontosságának hangsúlyozásával ráirányítja a figyelmünket arra, hogy az 1945 után is még túlnyomóan rurális kötődésű magyar társadalom számára a családi ház jelentette az evidens lakhatási módot, még akkor is, ha ennek gazdasági racionalitása megkérdőjelezhető volt, és a szakmai közvélemény más lakhatási formák felé igyekezett terelni a lakosságot. Harmadrészt az elitek tudásának és szakmai szocializációjának ismerete segít annak a konfliktusnak megértésében, ami az építészettel, lakhatással kapcsolatos döntéshozói pozíciókat monopolizáló modern építészeti mozgalomhoz tartozó elit és a vidéki, paraszti társadalom között feszült.

Konklúzió

Az 1945 utáni két-három évtizedben a lakhatás kérdéseiben döntő személyek szinte kivétel nélkül a modern építészeti mozgalomhoz tartoztak Magyarországon. Ennek köszönhetően az ideális lakásról, lakhatásról folyó szakmai diskurzust a modern építészet fogalmai és doktrínái határozták meg. Ebből fakadóan a családi ház csak mint szükséges rossz, esetleg a sokgyermekes családok számára alkalmas lakásforma jelent meg a korabeli szakirodalomban. Semmiképpen sem olyan lakásformaként tárgyalták azonban, ami állami támogatásra méltó, és ami a társadalmi kohézió újrateremtésének eszköze lehetne. Németországban az elitpozíciók magyarországihoz hasonló monopolizálása nem történt meg, így a családi ház ugyan éles viták tárgya volt, de megítélése semmi esetre sem volt egyoldalúan negatív, így a lakáspolitikai státusza is sokkal kiegyenlítettebb volt, mint Magyarországon.

Tovább bonyolította a helyzetet az 1956-os forradalom után beálló legitimációs krízis. A Kádár-rendszer erre a kihívásra a fogyasztás folyamatos növelésével válaszolt. Ezzel azonban elindított egy másik, egy öndefiníciós válságot. A rendszert támogató baloldali értelmiség joggal tehetette fel a kérdést: ha a rendszer alapja a fogyasztás és a fogyasztás színvonalának a nyugat-európai kapitalista országokéhoz való közelítése, akkor mi is a tartalma a szocializmusnak Magyarországon. Így a korabeli szóhasználatból élve korszerű szocialista életmód keresésének fontos terepe lett a lakhatás. A Sipos Gyula által a hatvanas évek elején elindított és Major Máté, Veres Péter, Németh László, Granasztói Pál, Zalotay Elemér és mások hozzászólásaival az évtized közepéig eltartó, a családi házakról folytatott vita is erre kereszte a választ.⁴⁵ A résztvevők a családi ház népszerűségét látva azt járták körül, hogy mennyire felel meg ez a lakhatási forma az új, szocialista társadalmi berendezkedésnek. Ezt a diskurzust vizsgálva jól látszik, hogy a modern építészeti mozgalomból átvett ellenérzésekre ráakódik egy új érvrendszer, mely nem gazdasági és esztétikai okokra hivatkozva, hanem az új, szocialista társadalom nevében próbál gátat szabni a családi ház elterjedésének. Az eredeti gondolat tehát az átvétel során módosult és új jelentéstartalmakkal egészült ki.

⁴⁵ A vitát röviden összefoglalja és a legfontosabb hozzászólásokat újra közli: Major Máté – Osskó Judit: *Új építészet, új társadalom*. Budapest, 1981. 181–273.

MÁRKUS KELLER*The Detached House in Hungarian Housing Policy After World War II: Transfer, Adoption, Hybridization*

The essay analyses the role of the detached house as a type of accommodation in the housing policy of post-war Hungary in comparison to Western Germany. Since it is a controversial type of housing in the discourse of architecture, the detached house is a suitable example for showing the aims and guidelines of the state in solving the resurfacing housing problems after WWII. It also allows us to explore how the international (primarily West German) examples in solving the housing issue were adopted and applied to Hungary by the new architectural and intellectual elite emerging in the years following the war.

The Hungarian architectural elite, which was an important participant of the European architectural and housing discourse before and immediately after the Second World War, realized how pressing the housing situation was, and tried to modernize housing in Hungary by following Western models. These modern approaches however came in conflict with the housing traditions of the countryside. This was the main reason why the Hungarian architectural elite refused to accept the detached house as a form of mass housing and considered the prevalent desire to live in a detached house to be psychosis, not a reasonable need.

At the turn of the 1950s and 60s housing became an important area of the search – by a contemporary expression – for the modern socialist lifestyle. Witnessing the popularity of the detached house the participants of this discourse considered whether this type of accommodation was compatible with the new, socialist social organization. This discourse clearly shows that the aversion towards the detached house adopted from modern architectural trends has been amended by a new argument, which attempted to stop the spread of this form of housing not because of economic or aesthetic reasons, but because it was deemed unfit for the new society. Therefore, the original idea transformed and got modified during the transfer.